

MARTINOVO POLETJE

STONE ŠIFRER

Za vihravim vremenom jesenskega enakonočja so prišli lepi oktobrski dnevi. Tudi po Vseh svetih so se vrstili mirni dnevi, ki jih je že vnaprej napovedalo sonce sv. Uršule. Gore daleč za poljem je res že dolgo belil sneg, res je padla slana vsako jutro, da se je po vrtovih vsipalo listje pri slehernem dihu vetra, a sonce je tako prijazno svetilo in opoldne celo grelo, kakor bi ne čakali tam za gorami v kipečih oblakih žalostni dnevi z mrzlim dežjem in zgodnjim, mokrim snegom.

Andrej Križman ni zdržal doma, dasi mu je zdravnik skoraj ukazal, naj rajši varuje posteljo, kakor da bi štoral okoli po dvoru in lovil v pljuča mrzle vetrove izza vseh oglov. Zdelo se mu je, da mora na Dobrave gledat, če sosedje kaj vozijo po njegovih njivah in če je vzknila pšenica dovolj gosto. Zmeraj je sumil, da zet rad bolj redko vrže. Včasih je sam sejal precej gosto: nekaj za zimo, nekaj za živali, ostalo za novino. Zet Matija pa je sejal samo zase, nič za druge, vendar je vsako leto dobro založil kozolce.

Tako je Andrej razložil hčeri, kam se je namenil in tudi sam je verjel, da ima na polju važne opravke, ker si ni mogel že doma priznati, da ga vleče na njive vse drugačna želja. Ko je prišel za kozolce, se je določno zavedel, da so ozimina, njive in sosedje preteveza; v resnici bi le rad videl kako srno ali zajca, da bi se potolažile njegove oči, ki so tolikokrat vodile roko k dobremu strelu.

Če bo imel srečo, je mislil, bo zvečer, ko bo mežnar na Fari zvonil, videl še kakega zapoznelega kljunača, ki se bo v vijugastih poletih zaganjal na močvirne senožeti ob Mrzlem potoku.

Resnično vesel je gledal vriskajoče barve gozdov in njiv. Na vseh dobravah in mejah, na vseh hribih, kolikor jih s polja objame pogled, so drevesa že nekaj dni živela tako razkošno življenje, kakršnega oko ni bilo vajeno.

Lepi dnevi po Vseh svetih so dnevi Martinovega poletja, ki je časih kratko kot tek starega moža in nestanovitno kot dež sedme ure. Vsak veter je sumljiv, ker morda prinaša slabo vreme; vendar skuša sonce ohraniti krepki sijaj poznega poletja, dokler nenadoma ne pride v deželo vlažna, zgodnja zima.

Na Dobravah je Križman zavil naravnost k šipkovemu grmu, ki je rasel na srednji meji med grobljo. Pot ga je zdelala in na kamenje ob grmu se je tako vabeče upiralo sonce; pa tudi dremoten je bil.

Sedel je na ploščat kamen in se oprl na palico.

»Lep kos zemlje so tele Dobrave,« si je mrmral. Zrnje s teh njiv je bolj kleno kot z drugih. Ni jih težko obdelavati, samo drevesa ne smeš pregloboko zastaviti, ko orješ jeseni. V prave roke so prešle te njive, v prave roke zeta Matije, ki jih znajo orati in dobro gnojiti... Le tale srednja meja je še preširoka. Treba bo izkopati grobljo in preorati ledino. Meja je še preširo...

Zaspal je, oprt na palico, njegov nemirni duh pa se je začel sprehajati po davnini, ko je preoraval ledine in sejal žita, delal umetne travnike in jih spet opuščal, se boril s praprotjo in hobotom, dokler ju ni premagal in vsako poletje v skrbah gledal na hudourne oblake, ki so se zbirali za Rovti; ti so bili najbolj nevarni. Romal je v leta, ko mu je zapustil oče slabo zagnojene njive, on jih je pa gnojil, gnojil z vsemi gnojili in vedno s svojim znojem, da je bil časih čisto zbit od težkega dela in je preklinjal to zemljo, ki zahteva vse od človeka. Drugič pa je bil spočit in takrat se je zavedal, da ima te njive, ki jih je obdeloval mlad in star, resnično rad.

Nenadoma se je Andrej Križman zdrznil. Ni si bil na jasnem, ali ga je nekdo poklical ali je v spanju slišal oddaljenega fazana, čigar kovinski krik je odmev ponavljal. Še je nastavljal ušesa, fazan navadno kliče v presledkih, a ni slišal ničesar več. Pogledal je po njivah, pogledal po šipkovem grmu, ki je bil ves obložen z rdečimi sadovi, a nikogar ni videl.

Pred leti bi ga taka stvar prav nič ne motila, zdaj ga je bolezen večkrat opominjala, da ne bo zmeraj živel. Ker je dostikrat mislil na smrt, si je razložil to stvar na svoj način. Kar verjetno se mu je zdelo, da je bil glas, ki ga je klical, vzdih zemlje za gospodarjem, ki jo zapušča. Njive, ki jih je tolikokrat preoral, zemlja, ki jo je s tako ljubeznijo hranil, da bi mu čim več vračala, ta zemlja morda vzdihuje za njim.

Moči so ga za trenutek kar zapustile, ves šibek je bil in precej napora je bilo treba, preden je vstal in toliko hitro stopil, da je pregnal iz telesa neprijetni hlad. S težavo se je privlekel domov in bolj kakor kdaj se je moral opirati na palico.

Andreju Križmanu so se zdeli dnevi, ki jih je potem preležal na postelji v hiši, zelo mirni. Vedel je, da bo težko še kdaj vstal. Po sv. Lukežu in do takrat, ko je fižol v zemlji, je ruša strupena, on pa je kar zadremal na Dobravah, da se je vendar do dobrega prehladil.

Mnogo ur je brez vsake določne misli gledal po hiši, ne da bi mu bilo dolgčas. Po stenah so visele na steklo slikane svete podobe: Trinitas, Maria Zell, Antonus, Anna, Florianus, Flucht in Aegypt, Barbara, Krucifix... V istem redu so visele tam, ko mu je bilo deset let in je znal napol brati tuje gotske črke. Na češnjem predalniku je stal pod steklenim zvonom pozlačen križ. Predenj je položila njegova žena Helena pred več kot štiridesetimi leti na poročni dan svoj dekliški venec, ko so ga ji opolnoči sneli z glave. Nad vrati je visela podoba, ki so ji pravili »Starosti«. Predstavljala je različne dobe človekovega življenja od otroških let do groba: Andrej je zamišljal samega sebe na zadnjih dveh stopnicah, ko čaka človeka samo še rakev, kajti bil je že precej čez sedemdeset.

Čutil je, da ga drugo, skoraj neznano življenje vse močnejše prerašča. Zet Matija je že popravil poslopja, prizidal novodobne svinjake in gnojno jamo; pripravil je les za novo hišo in na dvoru so od spomladi delali napotje veliki kupi peska in kamenja. Andrej pa ni pustil, da bi se mladi s svojo gospodarno roko lotil tudi hiše. Bal se je nemira, ki ga je prinašal v njegovo življenje, dasi je videl, kako potrebno bi

bilo stavbe predelati. Zadnja leta je postal skoro čustven in dostikrat se je v mislih znašel v preteklosti. Matijeve priprave so ga nekam jezile, saj je vse kazalo, kakor da oni komaj čaka, kdaj bo dovolil, da preuredi tudi hišo. Vse to ga je opominjalo, naj že vendar umre in napravi prostor mlademu gospodarju, ki je pomenil zanj nov čas, kjer Andrej ne bo imel več prostora. Včasih so ga take misli celo potrle, vendar mu je prijalo, da zet ni silil s prezidavo; menda je razumel, da se je tast preveč navezal na staro podobo hiše; potrpežljivo, skoraj boječe je čakal, kdaj bo Andrej Križman napravil s poslednje stopnice zadnji korak.

Vse dni, odkar je Andrej obležal, sta hči in zet obzirno hodila po hiši, posli so utihnili, vsakdanje delo pa je zahtevalo, da so bili večinomoma vsi zunaj. Le hči Helena je vselej takoj prišla v hišo, kakor hitro je pričel močnejše kašljati.

Sonce pa je kar naprej enako poševno sijalo, živina je vsak dan opoldne nemirna mukala, narava in življenje sta šla naprej, mimo starega moža, ki ga je slabost toliko pritiskala, da ga vse to ni več zanimalo.

Andrej Križman je vsa svoja leta živel v naročju, tako rekoč v osrčju narave. Zato se mu je tudi zdaj videlo, da je sam prav tak kot Martinovo poletje. Samo sveti, malo greje. Ti Martinovi dnevi so samo spomin na pravo, žareče poletje...

Andreju tudi ni bilo dosti mar sedanjih dni. Le njegovo življenje se mu je tako spovračalo, da je moral misliti nanj in ga še enkrat preživeti, kakor bi bilo potrebno, da se končno tudi od njega poslovijo, kot je vzel od zemlje slovo takrat, ko se je na Dobravah tako prehladil, da mora biti zdaj v postelji.

Ko se je pričel delati v hiši zgodnji somrak, se je zmeraj zagledal v strop, kjer je odpadli belež tvoril čudne oblike. Če je oči malce priprl, so se oblike takoj spremenile in menil je, da vidi krepke postave svojih belcev, s katerimi se je postavljaj, preden se je oženil. Skokoma, v istem razposajenem diru, v kakršnem so vedno peketal po cesti, so ga zapeljali v pretekla leta.

DEKLE Heleno, ki je postala njegova žena, je srečal precej pozno in na drugačen način kot je spoznal večino deklet... V tridesetem letu — mati je takrat še živela, zato se mu ni mudilo, da bi se oženil — se je malo okajen vračal iz Zaloga od strica, kjer je bil za botra. Takoj v vasi mu je nestrpni konj vrgel nogo čez šrango. Ko je opravil zadevo s konjem, se je bolj zagugal proti koleslju kakor bi bilo prav in tedaj je slišal, da se nekdo za gabrovo mejo le preglasno smeje. Zagledal je mlado dekle, ki ji je smeh nehote ušel in se je zdaj norčevala z njim. Ta smeh nikakor ni bil napačen, zato jo je naglo povprašal, koliko je stara in zakaj se mu tako smeje, ko mu konj nagaja.

»Dvajset jih ne bom več,« je rekla med smehom, za katerega je bil Andrej nemalo dovzeten.

»Čigava pa si, ki se takole posmehuješ tujemu človeku?«

Zdaj je že malo zardela in prišla skoraj v zadrego, vendar mu je

odgovorila, da bo njegova, če jo vzame. Seveda jo je moral kar po vrsti vprašati:

»Kje pa ležiš?«

»Pri materi, na žalost, pa zelo lahko spi!«

Iz teh norčavih odgovorov, ki jih je tolikokrat slišal od mladih ljudi, ne da bi kaj posebnega pomenili, ni nič izvedel, a za to mu tudi ni šlo. Vendar jo je za šalo vprašal, če se bo skoraj možila.

Da pojde v samostan, je rekla docela resno. Pravkar je prišla iz samostanske šole, in teta, ki je nuna, ji posebno prigovarja, očetu pa ni preveč po volji. »Ampak ne vem, kako bo. Preden je šla moja teta v samostan, je do jutra plesala. Ker je hotela že vnaprej delati pokoro za ta sladki greh, je nasula v čevlje ajde, da je imela razen veselja tudi boleče otiske na nogah. Proti jutru, ko so bila druga dekleta, fantje in godec bolj trudni kot ona, je vsula ajdo iz čevljev in rekla: ‚Zbogom ta svet, dosti imaš.‘ Nato se je odpeljala tako mirno v samostan, kakor da je vse življenje samo nanj mislila. Jaz pa,« se je zasmejala, »ne vem, kako naj naredim z ajdo, plešem pa tudi zelo rada, a vsak žulj me tako boli. Zato čakam in bom še nekaj časa.«

Prav nič ji ni verjel takrat, ko se je odpeljal, vendar mu ni šla iz misli. Ko je pozneje pri stricu vprašal tako mimogrede, kako je s to dečlo, so mu povedali o njej dosti dobrih stvari in nič težko se ni oženil z njo.

V svoji domišljiji si je predstavljal, da bo žena taka, kakršna so pač kmečka dekleta, ki jih je mnogo prav od blizu poznal, saj so mu rada odpirala okna in tudi vrata, ker je bil sin trdnega kmeta in s štiri in dvajsetimi leti že sam gospodar. Prej si res ni mogel predstavljati, da more biti v njej toliko različnih čustev, s katerimi ga je ljubila in ga neprestano mikala. V začetku sta si bila malo tuja, kmalu pa sta se zbližala bolj kot so si bili blizu sosedge, katerih življenje in razmere je natančno poznal. — Po duši mu je morala biti nekako sorodna, da je upala prestopiti zahtevnost kmečkega življenja in mu ni branila, ko je hodil na lov. Sicer je bil pripravljen, da bi opustil to stvar, ker za kmeta res ni smiselno tratiti čas. Tako pa je z vsem svojim gospodarstvom postavljaj na laž stare izreke o kmetu in lovcu in Helena mu ni rekla žal besede. Zato se lovu ni odrekal, saj mu je polnil dušo z neko strastjo, ki je ni znal uganiti. Delavne dni pač ni slišal šumenja gozda, jasnih in pomenljivih glasov gozdnih ptičev tako kot ob nedeljah. Delo in skrbi, ki so gnale in podile človeka vsak dan, vse leto, neprestano, mu niso dale časa, da bi se za vse to zanimal. Čutil je, kako mu polni dušo, ko je ob nedeljah imel gozdove, njive in ptiče zase in tudi četrt ure je lahko preslonel nad mravljiščem, preden ga je razmetal in pobral jajčeca za mlade prepelice, ki so jih ujele ženjice.

Helena se je z neko resnobo, ki je bila časih kar zabavna, vrgla na gospodinjstvo. Brez števila piščancev in kokoši se je začelo poditi po dvoru; zelenjadni vrt je bil kar prenovljen, toliko zelišč je zasadila. Čakala je, kdaj bo treba začeti šivati plenice, a pri vsakem pogovoru s sosedami o otrokih ji je šinila kri v lica, da se je stresla in od sramu še bolj zardela.

Včasih jo je vzel s seboj v les. Njegova domačija je stala na robu, kjer se je začel svet spuščati in so se ob potoku, med močvirnimi travniki, že začele jelše. Skoraj nikoli se nista kazala vaščanom, ki bi otresali jezike zaradi načina, kako preživita svoje nedeljske popoldneve.

Čudil se je, kako se je Helena vedla, ko sta hodila po gozdu. Doma je bila odkrito glasna in gospodarna, v gozdu pa je utihnila in se mu skoraj pritislila. Prav kakor on sam je pazila, da ni pokalo pod koraki suho dračje. Stopala je s tihimi koraki, da ne bi preplašila plena, če bi bil morda kje blizu. V gozdu je bila vsa kakor narava, ki v sebi skrbi za razplod in smrt.

V zgodnjih jutrih spremenljivega marca, ko delo na polju še ne kliče s tako silo, je mogla prav tako mirno kot Andrej stati pri plotu drevesnice in paziti, kdaj se bodo začeli spreletavati kljunači. Ko je zagledala prvega, je rahlo potegnila moža za rokav in zatislila ušesa, preden je počilo. Smejal se je tej njeni navadi in ni je mogel pripraviti do tega, da bi kdaj ustrelila.

Dve leti sta živela tako tesno drug ob drugem, da se je njemu, ki ni bil preveč nežen, začelo zdeti skoraj nerodno. Vsako leto je bila Helenina postava bolj samozavestna. Bila je lepša kot dekle, polna sladke vabe, da so se ji fantje radi nastavljali na pot, samo da so videli, kako se nese mimo njih v cerkev. Vedno bolj je spominjala Andreja na zadržano in ukročeno hojo mlade kobile, ko jo žene na potok in jo krepko drži za brzde.

Seveda so tudi nad njima visele težke ure, ki niso bile kazni za noben pretekli ne prihodnji greh. Spustile so se nanju, ne da bi jih prav za prav pričakovala.

Neko nedeljo je šel klicat Heleno, da bi šla z njim. Dobil jo je v gornji hiši; na skrinji je slonela in zdelo se mu je, da ima objokane oči.

»Helena,« je rekel, »ne bodi neumna in povej mi, kaj ti je. Mislim, da je menda bolje povedati kot jokati.«

»Ima to kak smisel, Andrej,« je začela, »vse to delo in tako ubijanje za grunt, ko pa nimava otrok. Povej, Andrej, zakaj nimava otrok?«

Moral je priznati, da ga je precej prizadelo, ker je bila zaradi tega tako obupana. Dve leti jo je imel samo zase. Kar bal se je, kdaj mu jo bo prevzel otrok. Sicer je dostikrat mislil, kako mu bo povedala, da ni več sama, a ni dočakal in le sklepal je, da pride to s časom, ko se bo popolnoma navadila nanj in se čisto udomačila v njegovem domu. Ker mu ni skoraj nikoli ničesar omenila, je polagoma pozabil in ni mu bilo mnogo mar, kajti prepričan je bil, da se bo samo po sebi vse uredilo, da se bo tudi njegov rod pomnožil in bo imela domačija še naprej gospodarja njegove krvi. Zdaj, ko jo je videl obupano, se je spomnil na mnogo stvari, ki bi mu morale marsikaj povedati, če bi bil na to uho kaj slišal. Zadnjič je storila Sora dva teleta, pa jih je Helena opravljala z večjo skrbjo kot navadno. Počenila je k njima in jih gladila; ko sta ji pa začela sesati prste, ju je pahnila od sebe in vzkliknila: »Kar stran, nemarneža!« — Nato se je spomnil, da je gledala

piščeta in račke na dvoru z drugačnim očesom, kot jih gleda preudarna gospodinja. — Nedavno so poželi koruzo za krmo in čez dober teden so pognala iz štorov kratka stebela, ki so takoj razvila križe in nastavila storže. Helena je rekla: »Vidiš, Andrej, prav vsaka stvar hoče imeti seme, preden pade slana. Še tale koruza, ki je itak določena za krmo, se ne more upirati, da ne bi skrbela za svoj rod, čeprav ne bo semena nikoli imela. Kar ginljivo je.« Zdaj se je šele spomnil, da ji je glas trepetal bolj kot bi bilo treba. Takrat je mislil, da je le preveč čustvena in se nasmehnil dekletu v njej, ki je hodilo v samostan v šolo; a v tem hipu se je zavedel, da se je na toliko načinov razodeval klic, ki jo je vabil in zahteval, naj vendar že dâ v svojem naročju prostora otroku.

Videti je bilo, da je Helena že vse premislila. Odločila je, da bosta šla k zdravniku, kajti preprost človek, je rekla, ne ve mnogo, in ker sta oba tako postavna, ni mogoče vedeti, kdo je kriv... Res ni mislil, da bodo temu razgovoru sledili tako črni dnevi.

Zdravnik je postavil nekaj možnosti, zakaj je tako, pa jih je sam sebi spodbil in skoraj ni vedel, pri čem je. Navsezadnje, ko je bilo že vsem nerodno, je dejal: »Naša zdravniška pamet tega ne more spoznati in rešiti. Poznam pa nekaj redkih primerov, kako je narava sama vse uredila. Žena si je za prvega otroka poiskala drugega moža, da je sprožil ves potek, naprej pa je šlo vse kot je pač v navadi.«

Andrej in Helena sta ga začudeno gledala. Potem je zdravnik Andreju Križmanu dejal, da bo morda že oče, pa šele pozneje, ko bo njegova žena imela otroka, ki ga on najbrž in zelo verjetno ne bo spočel.

»Sicer pa kakor hočete,« je rekel zdravnik. »Manj otrok, manj skrbi in tako dalje. Če ne morete imeti otrok, boste pač lahko živeli in imeli od življenja dosti več užitka, saj je to v nekem oziru glavna človekova zahteva.«

»Za vas že gotovo,« je rekel Križman. »Za vas, mestne ljudi. Jaz pa imam zemljo, imam grunt, njive in gozdove in nočem, da bi kdorkoli užival, kar sem precej težko spravil v red, v kakršnem je sedaj. Ali naj vse življenje plačujem hlapce in dekle, ali naj pustim njive v gmajno, da se mi bodo sosedje smejali?«

»To je vaša stvar,« je trdo odvrnil zdravnik, »pomagati vam nič ne morem; če se bo pa v vaši ženi brez vas kaj premaknilo, nikar ne norite, ko že morate imeti otroke.«

S Heleno nista vedela, pri čem sta. Prešla sta njegovo rodovino in žlahto in videla, da se Križmani, kjerkoli so bili, bolj slabo postavljajo z otroki (Andrej Križman je bil celo edinec); na Helenini strani pa je zarod obilen in rastljiv, da je prišel kar v pregovor.

Kakor je oba bolelo, sta po vsem, kar sta imela priliko videti pri žitu in še bolj pri živini, vendar vedela, da je skoraj gotovo Andrej tisti, ki je kriv. Brez dvoma je bila to obsodba njega samega, ki ni mogel nadaljevati rodu in prepustiti sinu boljše zemlje, trdnjega grunta in bolj poznanega imena, kot ga je dobil po očetu. Razočaral se je nad modrim tekom stvari, v katerega je tako zaupal. Polagoma je le premislil svoj položaj in se vdal vanj. Spomnil se je, da je imel pri

svojih fantovskih vasovanjih preveliko, skoraj sumljivo srečo, da mu jo je marsikdo zavidal. Docela pa se ni mogel pomiriti. Saj vendar nikoli ni trpel pri hiši jalovih telic in krav, snetljivega žita in slabega krompirja za seme. Brez usmiljenja je odbiral plodovito od jalovega, zdaj pa je bil sam tak zamrtek, iz katerega ne bodo nikdar pognale kali za drugačno življenje, kot ga je živel sam. Kaj bo zdaj življenje napravilo z njim? Ali ga ne bo postavilo čisto ob stran in šlo mimo njega, ko bo umiral brez sinov na svojem gruntu, ki bi ga najrajši uničil, ker ga ne bo mogel nikomur dati.

Heleno je popolnoma strlo. Moralo jo je podreti, saj je njeno pričakovanje in hrepenenje uničil človek, ki ga je imela na vsem svetu najrajši. Srce ji je nekam otrdelo, postajala je otožna in ni ji šlo iz glave, kar je povedal zdravnik. Kadar so govorili o prireji v hlevu in pridelku na polju, jo je kar pri srcu stiskalo. Nagonsko se je branila teh pogovorov in postajala skoraj odljudna. Samo pri delu je mogla pozabiti, da ji od moža ni namenjeno roditi otrok; zato se je gnala iz enega opravka v drugega, da je zvečer v gornji hiši zbita padala na posteljo in zaspala v mislih, ki so se ji vedno ponavljale.

Ko se je na zimo pretrgalo delo, se je spet razvedrila; časih je bila skoraj razposajena in ga objela, ko sta bila sama, pa ga je že v naslednjem hipu pahnila skoraj s prezirom od sebe; zatrjevala mu je, da ga ima še zmeraj rada, samo boji se, kako bosta poplačala to ljubezen, ko ne moreta imeti otrok. Ko pa je zapazila, da ga njeno vedenje vznemirja in da ni več tisti samozavestni Andrej, se je spet spremenila v Heleno prvih let. Samo bolj postavna je bila, prava paša za oči, kot bi jo razganjali sokovi.

Oba je težilo skupno življenje. Andrej je tiste dni, ki se jih je zmeraj spominjal z žalostjo in jezo, nekajkrat bežno pomislil na Ameriko, a nič ni vedel, kako bi mogel pustiti svojo zemljo in kaj naj bi tam počel. Zimske večere sta časih pokramljala, zdaj pa so bili mučni, polni molčanja, ki ni nič dobrega obetalo. Helena je dostikrat dokazala, da ga ima še rada, a dovolj lahko je zaznal, kako močno raste v njej želja, ki je ne more utešiti in jo oddaljuje od njega.

Helena si je prizadevala, da ostane možu tako blizu kakor mu je bila prvo leto. Seveda jo je ta napor utrujal in črpal njene sile, kajti na drugi strani je z vso odločnostjo kmečkega človeka zatirala v sebi čustva, ki so jo vlekla k drugemu možu, ki bi ji končno pomenil samo otroka. Vseeno, kdorkoli bi prišel, samo da bi izpolnil njeno pričakovanje. Ta njena želja je bila z vsakim dnem večja. V Heleni je bila dvojna narava njene tete, ki je v mislih na samostan zadnjo noč preplesala — zgodba je bila namreč resnična — dosti razločno in skoro boleče utelešena. Andrej je bolj in bolj spoznaval, da Heleni iz te zagate ne more pomagati. Vsak čas bi ga utegnili pustiti in se vreči komurkoli v naročje, če bi ji le dal otroka. Prav nič mirno ni čakal njene odločitve.

Čez več let je izvedel, da je imel tisti čas prav. Jasno se je spominjal vsega, kar mu je Helena razodela pri svoji edini izpovedi pred mnogo leti.

Četrto pomlad je malo bolehal, menda samo zaradi neizpolnje-

nega hrepenenja. V začetku maja, ko je hodil s posli v gozd, kjer so delali butare, je zjutraj naročil Heleni: »Poglej dopoldne večkrat k čebelam; zdi se mi, da bo ‚Ajdovska deklica‘ rojila. Če se nisem zmotil, je matica poskušala peti.« Nasmehnila se mu je, ker je bil tako tenak, da je zadnje čase rabil izraz »matica« iz knjig mesto ‚maternica‘, kar je bilo v domači govorici navadno. Ko je pospravila po hiši, je odšla na rob k čebelnjaku. Nekaj časa je plela po rožnem vrtilčku, nato se je vsedla na klop pri brinovem grmu, ki je stražil z ene strani čebelnjak. Slišala je, ko je matica zapela s tenkim, vznemirljivim glasom. Vedela je za nemir v panju, saj ji je Andrej dostikrat razložil, kako čebele roje, dokler ni natančno razumela vsega. Živo si je predstavljala razburjenje, ki ga dela ustanovitev nove družine. Imela je še dosti časa, ker je matica šele začela peti, in predala se je mirnemu brezdclju, ki ga ni nič motilo razen njenih misli o otroku, ki jih je tolikokrat prečutila in premislila, da je bila že vsa trudna. Njena duša se ni nič več dvigala na krilih pod nebo, ni vriskala v strasti poženja ne v kratkotrajnih bolečinah in dolgi radostih materinstva, ampak je padala zaradi utrujenosti in neodločnosti zmeraj niže, v dolgočasno vsakdanjost in prihodnost brez smisla. — Sonce jo je prevzelo, lenost, ki jo je povzročila napetost čuvstev, je objela vse telo...

Prisluhnila je. Matica je nehala peti, šum pred panji je bil z rastočo toploto vse bolj živahen, da je preglušil skoraj brezglasne korake nekoga, ki je šel od potoka proti čebelnjaku.

»A čebele stražiš, Helena,« ji je zaklical, ko je zavil okoli ogla.

»Lahko mi pomagaš,« je vzkliknila, ker se je prestrašila. »Ti človek ti, ali tiho hodiš!« Bil je Mlinarjev Peter, ta veseli in predrzni fant, ki mu niti malo ni bilo mar, da bo nekoč gospodar. Rad je bil vesel. Povedal ji je, da je doma varoval, ko so šli drugi na polje, saj je komaj vstal s postelje, kamor ga je položila rana, ki jo je staknil, po nedolžnem seveda, na velikonočni ponedeljek v gostilni. Dekleta so ga imela rada; pripovedovala so o njem, da je dosti manj robot kakor so drugi, zato ga ni nobena postrani gledala, ko jim je kvasil prijetne neumnosti.

Helena ni vedela, kaj mu je danes, da mu beseda ne teče z navadno šaljivostjo. »Matica je že nehala peti,« mu je razlagala, ko je že precej časa sedel na klopi ob njej, »in zdaj samo čakam...« Pretegnila se je in nehote zadela ob Petrov ožgani tilnik. Kakor bi jo speklo, je odmaknila roko in zmedeno uprla oči vanj. On pa se je zagledal v lepi obraz in napete prsi, ki so bile tako očite pod modrim predpasnikom. Dokaj dobro je poznal ženske, zato jo je prijel kot v šali za zapestja in jo požgečkal po dlaneh. Razumela je to kretnjo; Andrej ji je razložil neko objestno noč, a zdaj ni bilo nikjer Andreja, da bi ga poklicala. Bila je sama s tem mladim fantom in s svojimi občutki, ki so se nenadoma zganili v njej kot pravi vihar. Nekaj podobnega se je moralo dogajati pri Petru, kajti s prisiljenim mirom je gledal na žrelce ‚Ajdovske deklice‘, kjer so se zmerom bolj prašile čebele. Helena se je ozrla za njegovim pogledom in videla, da se roj pričinja...

Stegnila se je čez Petra po škropilnico, da bi roj že v začetku s tenkim curkom vode ukrotila. Pri tem pa ji je škropilnica zdrknila iz

rok. Peter se je z njo vred pripognil in se zadel z roko ob njene prsi. Heleno je zgrabila neznana groza in slast. On je pustil škropilnico kar tam na tleh, jo zgrabil čez pas kot zgrabi veter pest suhega listja in jo odnesel v čebelnjak; z nogo je zaloputnil vrata, da so čebele vznemirjeno zašumele. Heleni se je zmešalo šumenje čebel in njene krvi v nezaslišane glasove, ki se jim je predajala s stisnjenimi ustnicami in odprtimi očmi, saj v somraku ni vedela za nič razen za uspavajoče zvoke in tega fanta ob sebi...

Čez čas se je šumenje pomirilo in Helena je odprla vrata, da bi pogledala, kaj je z rojem. Sonce ji je s tako slepečo lučjo planilo v oči, da jo je zbolelo. Počasi se je razgledala. Roj je visel na tanki veji gdanskega robača in dosti nizko, da ga je mogla doseči s stola.

Šla je v čebelnjak, kjer je na skrinji sedel Peter in jo hotel objeti. »Počakaj tu!« ga je odrinila z nestrpno kretnjo, vzela priprave in šele zunaj nataknila čebelarsko kapo. Previdno je stresla vejo in večji del živega grozda se je vsul v podstavljeni panj. Delo je srečno opravila in tudi pomirila se je. Vedela je, kaj mora še storiti!

»Peter,« je rekla, »sicer ne pravijo, da si čenča, če boš pa komu kaj povedal in se bahal, si moreš misliti, da bi te Andrej ustrelil. Če me nočeš uničiti, molči! Zdaj veš in pojdi! Ne pridi nikdar več.«

Začudeno jo je pogledal, ko je stala tam pri vrsti panjev vzravnana in nedotakljiva, prav nič podobna Heleni pred malo minutami. Šel je, ne da bi zinil.

V Heleni se je zrušil narejeni in bedeci ponos, zadržana žalost jo je premagala; padla je na skrinjo. Strašna bolečina zaradi Andreja, Petra in nje same ji je pognala solze v oči, da je jokala dolgo in obupno, saj je šla nasproti uram, o katerih si ni bila na jasnem, kako se bodo iztekale.

PRED žetvijo je nekaj dni deževalo in kmetje so nestrpno čakali sonca. Ko pa je pravi čas prišlo lepo vreme, ravno toliko, da slama od dežja še ni počrnela, so se zagnali na njive in žetev je minula v močnem zaletu. Da, po tej žetvi, ko se je Helena gnala bolj kakor vse druge ženske, dokler ji na njivi ni prišlo slabo, mu je v gornji hiši povedala, da ni več sama. Dosti čudno jo je moral takrat pogledati, ker se je ustrašila, a še zdaj sliši vsako besedo, ko je skoraj nezavestno govorila:

»Otrok, Andrej... ni tvoj. Ne morem drugače! Zelo mi je žal, a moram ti povedati, da ne boš kje drugod morda izvedel in na drug način.«

Bilo je navsezadnje le preveč za njegovo ravnovesje. Planil je k puški in potisnil naboja za srne v obe cevi. Helena je skočila s postelje k steni. Tam je stala, ob cvetoči vodenki, brez kaplje krvi v obrazu, ravna ko sveča. Z rokami je podprla glavo in gledala v tla, ker ni mogla vanj.

»Poglej, Andrej, otroka vendar moram imeti,« je spregovorila z ubitim glasom. »Ti ne veš, da sem čisto na koncu. Vem, da bi ga s teboj ne dobila. Lahko me ubiješ, le ustrelj me, če boš laže živel.

Nič mi ni za nikogar, prav nič mi ni za življenje, če me ti sovražiš in nimam otrok.«

»Kdo je?« je komaj spravil iz sebe.

Povedala je, da Mlinarjev Peter.

Počasi je dvigal puško in gledal Heleno. Povesila je roke in stala pred njim obsojena zaradi svoje narave. Sam jo je pahnil v temnico in ji ni mogel posvetiti vanjo z nobeno lučjo. Zdaj, ko si je sama odprla vrata, je tisti človek, ki je bil podoben vsem rodovom, ki je zlepa in zgrda branil, kar je bilo njegovo in sam kaznoval pregrehe, dvigal puško in izbiral plen in krivca. Drugi človek v njem, ki je skrbel za rast njegove zemlje in živine, pa se je zavedel, da njena smrt ne bi popravila ničesar. Čemu smrt, ko je bila Helena z vsem svojim nehanjem tako navezana na življenje? Toda cilj je bil preveč vabljev... V zadnjem hipu je obrnil cev v kôt in sprožil... Helena se je zrušila brez glasu... Od nagačenega skobca v kotu je letelo perje na vse strani...

Trdo je zaprl vrata za seboj in na veži skoraj podrl deklo, ki je pritekla po stopnicah.

»Nič ni hudega,« je zamrmral. »Puška se mi je sprožila. Ženi je slabo, pojdi k njej!«

Na dvorišču je bil še nekako miren, ko je pa prišel v gozd, ga je jela prevzemati čedalje silnejša jeza in žalost.

»Hudič,« je mislil. »Res je! Ptič žre ptiča, riba žre ribo, človek pa človeka. Prekleta se je zažrl Mlinarjev Peter vame, nikdar se ne bo zacelilo.«

Prvo minuto je sicer mislil poiskati Petra, da bi mu pognal strel pod trebuh, pozneje pa se je odvrnil od te namere. Polagoma mu je prihajalo na pamet, da je Peter prav za prav precej nevažen pri tej stvari, da nosita vse na sebi on in Helena. Predvsem on. Mikalo ga je, da bi si nastavil cev v usta — puške namenoma ni pustil doma — onadva pa naj si uredita kakor hočeta, po njegovi smrti. Pa tega vendar ne more, saj je rekla Helena, da ne mara nikogar razen njega. Menda ni le zato govorila, ker se ga je bala. In pa, kaj ima človek drugega razen življenja, tega življenja, ki se mu je razodevalo v toliko različnih oblikah.

Misli so se mu zapletale v tako zmedo, da ni mogel nikamor več. Ves čas pa je nagonsko pazil, kje hodi, in vedel, da je že blizu Podsmrečja, kjer je na planiški strani od zime ostala slaba drvarska bajta. Bil je podoben ranjeni živali, bil je tako prekleta zadet, s polnim strelom, naravnost med pleča.

V bajti se je zavalil na listje; tuhtal in premišljal je na vse strani. Najprej je snel s Petra skoraj vso krivdo. Za Heleno dolgo ni mogel najti opravičila. Smreka na spomlad požene in ona je delala po zakonu, po katerem je rastlo vse njegovo premoženje in na njem obstajalo njegovo življenje. Zameril je Heleni njen trdni mir, obenem se mu je zdelo, da gleda drugače na vse to kakor pa sam. Skušal jo je razumeti in si razjasniti vse njene misli, njena skrita nagnjenja in čustva, za katera je tako težko našel besedo...

Vse kosti so ga že bolele, ko je drugo jutro stopil iz kolibe, da

bi se pretegnil. Doli iz vasi je prinašal svež veter od časa do časa pretrgani napev zgodnjih cepcev. Zavedel se je, da bo moral s svojo bolečino in sramoto, ki sicer morda nikoli ne bo razkrita, med ljudi, če ne bo ostal med temi molčečimi smrekami, z nabojem za srne v glavi. Začela ga je pretresati taka slabost, da se je moral nasloniti na jelko, ki je stala tam že kdo ve koliko desetletij, mirna, negibna, pokorna samo naravi, ki je bila nad njo...

Polagoma mu je prodiralo v zavest, da si življenja najbrž ne bo vzela. Plašilo ga je sto drugih težav. Kako naj vse življenje preživi ob Heleni s tem zmenetom v hiši? Vedel je, da bo moral biti prekleto močan, če ne bo zdivjal, ko ga bo otrok klical za očeta.

Zvijal se je v precepu, kamor se je prignal; ker se mu je zdelo, da je sam največ kriv, je vendar hotel poskusiti, kakšno bo tako življenje. Rad bi se preveril, da je dosti krepak in ga vsa ta teža, ki bo dan za dnem padala na njegove rame, ne bo podrla. Hotel je vsaj poskusiti. Še zmerom bo lahko izpregel, če ne bo mogel izpeljati.

Utrujen je bil in lačen; zelo rad bi bil kaj jedel. Nekaj časa je še kar brez cilja hodil po robu, nato pa je naletel na drčo, kjer so zimske mesece po riži drveli hlodi. Spustil se je v žleb, na dnu pa se je z vso silo zagrabil za mlad negnoj, da se je ustavil, kajti zmeraj razločneje je slišal oster pisk, ki je polnil globel s prežečim nemirom. Velika kanja se je vozila nad njim v vedno ožjih krogih in sedla tako blizu na smreko, da je kar samogibno vzdignil puško. Kanja se je prav v vrhu še pogugavala na tankih vejah, Andrej pa je pritisnil na petelina in že je padal ptič z veje na vejo in na tla.

Strel je deloma sprostil napetost v njem in predramil v popolno zavest človeka, ki je imel spet vse skrbi, povrhu pa še obupno razjedeno dušo; te rane se ne bo smel dotikati, da se bo vsaj približno zarastla.

Jesenovo mladiko je zvil v trto in jo vtaknil ptiču skozi prerezane nosnice ter se odpravil po bližnjicah doli v vas, spet v življenje, ki mu je poslalo nasproti glasove cepcev in ki ga bo moral kdo ve kako dolgo še prenašati.

Skrbelo ga je, če so posli raznesli kako govorico, da pri Križmanu ni vse prav. Hlapec ga bo, čeprav se vrača s ptičem, gotovo čudno gledal, ko je po strelu v gornjici skoro pobegnil od doma, ne da bi naročil, kaj naj delajo, dokler se ne vrne.

»Malo sem pogledal po živalih,« je rekel hlapcu, ki je kosil na vrtu, »pa nisem nič poštenega zalotil. Z deklo naložita dva voza rži! Jutri bomo mlatili!«

Hlapec je mencal in naposled le spravil iz sebe: »Kako pa, da se ti je sprožilo, včeraj?«

»Ne da bi vedel, sem pritisnil,« je zagodrnjal Andrej; »sicer pa ženi ni bilo prav po volji, da sem hotel v gozd. Ti še ne veš, kaj se pravi imeti vedno svojo besedo!« Več kot nerodno mu je bilo, ko se je moral na tak način izgovarjati.

Dekla ga je čakala v veži:

»Gospodinja je bolna,« mu je zaklicala. »Ko se ji je mešalo, te je

kar naprej hotela imeti pri sebi. Če bi le vedel, kako te je klicala. Sicer pa leži in nič ne govori; kakor bi se sploh ne čutila, taka je.«

Šel je v gornjo hišo in precej ropotal, ko je odlagal puško in ptiča.

»Helena,« jo je poklical in se sklonil nad bledim licem. Odprla je oči, ga hipoma spoznala, zgrabila njegove roke in jih s tako silo pritiskala na prsi, kot bi ga hotela tisočkrat prositi, naj ji odpusti in z brezštevilnimi srčnimi besedami zatrjevati, da ga ima še rada in naj je zato ne zavrže.

»Helena, več kakor sploh kdo bova morala prenesti,« je tiho rekel. »Mogoče bo še vse dobro, samo zdaj morava biti pametna. Oba!« Iztrgal ji je roke, saj ga je spet hotelo zgrabiti, vendar je ostal pri njej.

Pozneje mu je Helena povedala, da bi si bila kaj naredila, če bi se ne bil vrnil. Do te ure pa ni mogla ničesar jasno videti, na nič ni mogla misliti, čisto na nič.

KO se je rodil otrok, po ženinem očetu je dobil ime Matevž, je bil Andrej trdno prepričan, da mu gre vse narobe. Še toliko sreče mu ni bilo dano, da bi bila deklica. Vedno je gledal na čisto pasmo pri živini in dosti diplom je dobil za svoje pincgavke; in zdaj bo takle križanec, ki se lahko na vse načine sprevrže, nekoč morda gospodar njegovega grunta. Kakor pa je otrok rasel, ga je začel priklepati nase, saj ga je pritegovalo k sebi sleherno življenje. Kdaj pa kdaj, zmerom redkeje, se je še vzdignila jeza v njem, a s stisnjenimi ustnicami se je predal skrbem in času, da ga je nesel zmeraj naprej, zmeraj dalj od bolečine. Uklonil se je življenju, ne ker ga je primoralo, ampak zato, ker je sam hotel, da preizkusi in globlje kot kdo drugi pogleda v tek vseh stvari.

Do kraja se je pa pomiril šele, ko je dobil svoja otroka, Martina in Heleno. Helena mu je prisegla, da sta oba res njegova in nič ga ni oviralo, da ji ne bi verjel. Vsi trije so rastli kot sončnice, Matevž je bil skoraj bolj razumen kot ona dva. Ostro je pazil, kdaj se bo začel ločiti od njegovih, toda po postavi je bil podoben materi, po značaju pa menda čisto svojemu dedu, kakor je zatrjevala Helena.

Helena se je po otrokih spet spremenila. Z vsem zanosom se je lotila materinskih opravkov, nič več ni bilo v njej tistega kipečega življenja, ki jo je časih tako metalo iz občutja v občutje. Zdaj je bila vključena v naravo kot vsa živa bitja, nič več ni stala ob strani, da bi samo gledala. Postala je gospodinja, ki ima povsod svoje oči in roke, ki skrbi, da je hiša zmeraj dobro založena, saj je po njenem prepričanju moralo brez pomanjkanja živeti in rasti, kar je rodila.

Andrej tudi pozneje, ko so otroci rastli in že zaradi njih ni smel kazati svojih čustev, ni tako popolnoma pozabil vsega. Nikakor se ni mogel predati skrbem za družino na tak način kakor se je posrečilo Heleni. Včasih se mu je zazdelo, da ga kar boli, ko jo mora še zmerom ljubiti. Dostikrat je hotel postati čisto ravnodušen do nje, vendar je svoje misli samo tem globlje skrival, čim bolj so se otroci uveljavljali v hiši z delom, ki je res nekaj odvrnilo. Kakopak, bil je dokaj trd

oče in jim je le stežka puščal, da so ravnali po svoji volji. Ničesar ni dovolil ne sebi ne drugim, kar bi šlo preko nujnosti, s katero kmečko življenje zveže človeka; tega ni delal zaradi sosedov ali kogarkoli, le v kri mu je prešlo, da ni nič storil, kar ni imelo svojega smisla in koristi. Seveda, videl je, kako težko je čisto otrokom. Posebno pozneje, ko so bili skoraj pod vrhom in se je ta ali oni kar tako kam zagledal ter preveč glasno o tem govoril, ni pustil, da bi s kakršnimi koli opravki hodili po hišah. Otrokom je bilo doma tesno, sprva so se hoteli rešiti teh vezi, ki so se jim kazale, da so neznosne, a so se zmeraj bolj otresali ljubeznivosti in čustev in se po lastni presoji vselej bolj ravnodušni in prosti vračali v hišo.

Andrej je še zmeraj hodil na lov in med lovskimi tovariši veljal za človeka, ki mu nikoli ni zmanjkalo pikrih opazk in odgovorov. — Neko jesen je hodil na vse večje love zdravnik iz mesta. Ni bil star, a toliko je bil že naglušen, da mu je bilo v napoto in je navadno prepozno videl zajca, če so psi še tako zvonili. Andrej mu je časih pomagal, da je kljub temu kaj ustrelil.

Pred tem človekom je začel Andrej spet brskati po svojih nekdanjih bolečinah. Pred začetkom pogona mu je povsem malomarno pripovedoval svojo zadevo, češ, da se je godilo vse skupaj v neki drugi vasi pod gorami. Zdaj ga ni nič vznemirjalo, videl je, da ga prav nič več ne peče, le vprašal je, kako so take stvari možne. Zdravnik je dobro dolgo premišljal in naposled menil:

»Po mojem mnenju je bila mogoče ženska kriva; tudi tega, da ni bilo toliko časa otrok. Star in dolgotrajni prehlad sluznice in podobne stvari, razumete Križman, bi bile najbrž vzrok. Sčasoma je ženska ozdravela in potlej bi bil njen mož ravno tako lahko oče prvega otroka, kakor je bil tisti sosed, ali kako ste že rekli. Če se pa dobro razumejo, je vse prav, kdo bi še brskal tam, kjer ni več treba.«

Križman je prvega in drugega zajca zgrešil, da se mu je zdravnik veselo muzal. Zato se je hotel zbrati, šel na drugo stojišče, a nič boljše ni bilo. Zdravnik je pred njim odkril preglobok prepad. Zdaj, ko se življenje ni dalo več spremeniti, naj bi bil nenadoma rešen vsega bremena?

Doma je tudi s Heleno spregovoril, dasi je o tem zmeraj molčal, celo preveč molčal. Seveda ni hotel pritisniti z zdravnikovimi besedami žene kar na hitro ob steno. Počasi ji je razložil, da bi mogla tudi drugače gledati na tiste stvari pred tolikimi leti kakor sta gledala doslej.

»Nič ne veš, Andrej,« je rekla Helena, »da sem sleherni dan od tedaj mislila na krivico, ki sem ti jo morala storiti, če sem se hotela rešiti tistega, kar me je tako morilo in vezalo. Prvi otrok me je precej rešil, čeprav ti ne morem povedati, kako me je bolelo. Zdaj pa praviš, da bi bila samo jaz kriva! Tako sem se brez potrebe vrgla za tujim človekom? Saj ne morem več živeti, če je res! Ne smem več živeti, če bi bilo res! Stara žena sem že! Pomirila sem se, ko sem tudi tebi rodila otroke. Čisto sem verjela, da si pozabil. Nikoli ti nisem nikjer nasprotovala, nisem se potegovala za oblast v hiši,

ker si bil zmeraj ti toliko dober, da si se brigal za vse. Pozabi zdaj še to. Kajne, da ni res?»

Sprevidel je, da ji ne sme povedati vse resnice. Le čemu bi na stara leta odlagal na njene rame svoje breme, ki se ga je navadil, da ga skoraj ni čutil več, četudi si je naložil novo pezo. Zdaj je moral potopiti nekam globoko vase vse, kar ga je še vznemirjalo. Nikoli več ni smelo na dan. — Z leti, ko je postajal trd v hrbtu in kolenih, je še kdaj pa kdaj prisluhnil samemu sebi: Na prva leta življenja s Heleno je gledal zelo oddaleč. Bil je zelo miren, moral je biti, če je hotel živeti. Ta mir je bil mir zemlje, ki je vsa leta prehajal vanj in prav zaradi tega je mnogo stvari drugače doumel kakor kdo drugi.

Sicer je Andrej Križman dostikrat hodil med gospodarje in nihče bi mu ne mogel očitati, da je ošaben in se odteguje sosedom. Toda čisto neopazno se je s svojim premoženjem ogradil nasproti vsem in postal zelo samosvoj. Redkokdaj, skoro nikoli ni iskal pri sosedih kake stvari na posodo. Ko je določal delo, si je dal le malo prigovarjati in v očeh drugih ljudi je postajal trd kmet precej raskavega srca. Sem in tam so govorili o njem kakor o primeru, kako se prelevi vesel fant v dobrega gospodarja, ko se je prej pošteno razživel in razletel. „Jaz tako, drugi pa kakor hočejo,“ je navadno rekel, ko so ga otroci opozarjali, da po vasi drugače delajo.

Sam je natančno vedel, da je njegova rastoča odtujenost posledica tistih misli, ki jih je premislil pred Matevževim rojstvom in še pozneje. Nekako je sumil, da bi ga imeli ljudje, s katerimi je prihajal v stik, najbrž za slabiča (če bi vedeli za njegove razmere), ker ni takrat uničil žene ali pa jo mučil vse življenje. Križman vendar ni mogel delati proti vsem predstavam in mislim, na katerih je slonel sleherni dan njegovega življenja. Njegovih stvari pa nihče ne bi razumel v taki skladnosti kakor sam, zato je rajši molčal, se ločil od ljudi in zrastel nad nje, kar so mu nehote tolikokrat priznavali.

Vedno je stremel po novotarijah in dobičku pri gospodarstvu, vendar je imel stara poslopja za dovolj dobra, da mu služijo še vnaprej. V tem je pač dodobra uveljavil svojo voljo in prisilil otroke, ki so mu prigovarjali, naj zida, da so z večjim prezirom kot pohvalo gledali na nove obširne skednje, ki so jih gradili po vasi. Skušali so se prepričati, da so modrejši od drugih, ko nočejo vtakniti denarja v zgradbe, ki tako malo nesejo. Na skrivaj pa so le delali načrte, kako bodo vse preuredili, ko bo oče dovolil.

Govorica o denarju Andreja Križmana je rastla zelo vztrajno. Posebno so ga težkali, ko je ženil Matevža. Fantu je dostikrat namignil, da ne bo mogel biti doma — svoj grunt je pač moral dati svojemu sinu — in malo pred vojno si je izbral na Malih Žerjavih nekaj precej primernega. Dobro ga je založil, da je na novem domu lahko začel po svoje gospodariti, a glavno je vseeno prihranil sinu Martinu in hčerki Heleni.

Martina je proti koncu vojne strašno težko čakal domov. Ni mu bilo toliko zase, le njivam je želel dobrega gospodarja, saj je sam zmeraj teže delal. Ko je izvedel, da je umrl Martin nekje v laškem

ujetništvu, je cele dneve preklinjal, saj se mu je videlo, da usoda res nima drugega dela, kakor da mu meče polena pod noge, da na Križmanovem ne bo gospodaril otrok njegove krvi.

Tako sta mu končno ostali samo obe Heleni. Stara je bila nadložna in čisto pripravljena na konec; Martinova smrt ji je docela vzela veselje do življenja.

Drugo, mlado Heleno pa je razganjala mladost, da je bila živahna kakor njena mati pred tolikimi leti.

Moral bi izbirati zeta, a ta stvar se mu je zdela preveč kočljiva, in zato je rajši hčeri pustil prosto izbiro. Ko pa je izvedel, da rada vidi kakega fanta, ki mu je bil malo všeč in ga je presodil, da mu najbolj grunt diši, ga je tako posmehljivo opisal in tudi hišo, odkoder je bil, da je mlajšo Heleno kar mraz stresal. Če je dognal, da je dekle onega pustilo, se je po ves dan smehljajal predse z neopaznim, tihim smehom. Takšno je bilo njegovo maščevanje, saj mu je takle fant pred leti napravil dosti gorja in skoraj sramote. Zdaj je bilo že davno dobro in Peter iz mlina je bil že čez petnajst let v Ameriki, ko doma ni mogel gospodariti. Toda te fantine je vsekakor hotel preizkusiti in tako se je razširil o njem glas, da bo imel mladi pri njem težko življenje. Bolj lahki si niso upali več blizu.

»Ljudje so kakor čebele,« je govoril sam pri sebi. »Za matico se vsuje cel roj trotoev, ko gre na svatbeno potovanje. Doseže in oplodi jo pa samo tisti, ki največ zmore in najdalj vztraja. Slabiči ostanejo zadaj. Trotje!«

Svojo hčer je gledal po njeni materi in po sebi ter sodil, da bi dosti rada legla v posteljo, ki bi ne bila prazna. A dobro jo je poznal, da že zaradi grunta in njega ne bo napravila kake neumnosti. Samo paziti mora, da ne bo kar na lepem podivjala, in da bo pravi čas izpustil vajeti.

Končno se je vdal v misel, da je čas, da pride mladi v hišo. Zdelo se mu je, da se je nekoliko utrudil, ali pa je bil Vodetov Matija po njegovi presoji dovolj pripraven, da ga ni več ujedal pred hčerjo in posli. Helena je bila vesela, ko ji je rekel, da ga lahko vzame.

Ko je delal z Matijem pismo, je hčeri in zetu prepisal samo del posestva, ker ni hotel o mladem slišati, da je prislonec. Najbolj zarasle dele gozda pa je le obdržal; tudi njiv, ki jih je prikupil h gruntu, jima ni dal, da bi mogel spremeniti, kar je ukrenil, če bi se zet ne obnesel.

Matija pa je pokazal, da ni iz zadnje moke. Kmalu mu je moral priznati, da bolje preudari kot on, ki je že malo popustil, da razume stvari na drug način. Polje mu je začelo skoraj bolje roditi in lepšo živino je redil, kakor je bila časih Križmanova. Vse to ga je napolnilo, da je gospodarstvo popolnoma prepustil Matiji. Tudi takrat ni oporekal, ko je podrl pode in potem še hlev ter sezidal nove.

Hiše se pa ni pustil dotakniti. Tu je stala še zmerom enaka, s svojimi zavitimi križi v oknih in železnimi polkni, z veliko in hladno vežo... Z njo je hotel dokazati, da življenjska moč v njem še ni čisto ugasnila; a viharja ni treba, da bi jo upihnil.

Nekaterih stvari se pa nikakor ni mogel natančneje spomniti. Hčer je vprašal, kdaj je umrla njena mati. Ko mu je povedala, da pred desetimi leti, se je domislil, kako rad je imel Heleno do njene zadnje ure. Še dostikrat mu je bilo težko, ko se je spomnil nanjo. Davno je že spoznal, da ni bila navadna ženska; po njeni smrti jo je kar preveč cenil, a ni mogel drugače. Do zadnjega jo je najbolj morilo, da bo končno na Križmanovem gospodaril drug gospodar, ne pa Andrejev in Helenin sin. Andrej se je pa glede tega zadnje čase docela pomiril. Upal je, da bo pri hiši več sreče, ko se bo kri premešala.

Ko je dal Andrej iz rok skrbi za grunt, je čutil, da ga vsaka spomlad najde bolj opešanega; vsako poletje se mu je zdelo hladnejše. No, in zdaj ga je jesensko sonce pritisknilo, da ne more več s postelje. V nekaj dneh bo morda že šel za Heleno.

Zato je zmerom bolj mislil samo nanjo. Vse drugo je že premislil, zdaj je skoro brezbrizno čakal, kdaj ga bo spodneslo, da mu bo zmanjkalo sape.

DVA dni pred svetim Martinom se je zdelo Andreju, da se je zelo zgodaj stemnilo. Hči mu je zatrjevala, da sonce še sije, a nič prav ji ni verjel. Pogledal je na strop, če bi morda še razločil oblike, ki jih je delal odpadli belež. Videl je pa samo konje, da so zelo živahni. Neumno se mu je zdelo, da bi hodili konji nad njim, zato je napel oči, da bi vendarle videl, kaj je s stvarjo. Najprej je res zagledal tiste oblike, a koj nato konje; bili so resnični konji in kar silili so na pot. Zategnjeno jim je zaklical: »Eee-ha! Počakajte, mrhe, saj se Helena še ni oblekla!«

Trudoma je spreletelo njegov spomin, da je Helena že nekaj let v grobu. Te dni je tako živel z njo, da je to prezrl. Zdaj pa se mu je zaradi ostre zavesti, ki ga je zajela za hip, zameglilo pred očmi in takoj je pozabil na Heleno.

Aha, konji še čakajo! Naj bo! Z bičevnikom je naredil križ na tla kot vselej, ko je vozil hlode po nevarnih poteh. Čudil se je, s kakšno lahkoto je skočil na voz. Konja sta obenem potegnili. Že dirjata in prhata. Še biča ni zavihtel, samo z jezikom je tlesknil, pa sta že pospešila tek. „Levi obrača sprednjo nogo preveč navznoter“, je hotel nekomu povedati... Ampak krajev čisto nič ne pozna... Spet je tlesknil... Zdaj zares divje tečeta. Ovinek je morda nevaren, a že sta ga minila — in belca dirjata, dirjata zmeraj hitreje; voz vedno manj bobni. Cesta pred njim je tako ravna... Prav do megle ni nobenega zavinka... Kaj vraga! Popustil je vajeti in konja sta planila v galop. Strela! Da bi le nesreče ne bilo pri tistem zidu ali megli ali kar je že. Od divje naglice mu pojema sapa. Eeee! Duškajmo! Belca se ne zmenita...; zdaj že čisto divjata. Kopita so neprestano v zraku. Še peketa ne sliši več... Hitreje in hitreje tečeta... Duši ga! Letita! Eeee! Smo že tam! Konja sta v največjem diru zavozila v belo, svetlo meglo!

Ta trenutek Andreja Križmana ni bilo več.